

Klein Zwitserland

Natuurwandelingen in en om Amersfoort

1

Langs de letterlijke hoogpunten van Amersfoort

Lengte 3,5 km
Prijs € 3,00

Klein Zwitserland

Natuur en cultuur op de Amersfoortse Berg; een ca. 3,5 km lange wandeling langs de letterlijke hoogtepunten van Amersfoort!

In deze beschrijving hebben we als start- en eindpunt de watertoren op de Utrechtseweg genomen (tegenover het Berghotel, pal naast het Bergpaviljoen). Aan de voet van de watertoren is een parkeerplaats.

Houten paaltjes met een groengeschilderde kop geven aan hoe u moet lopen. De wandeling duurt ca. 60 minuten.

De wandeling voert door een heuvelachtig gebied en is daardoor minder toegankelijk voor rolstoelgebruikers en zwaar beladen kinderwagens. Let op: halverwege de wandeling kruist u een drukke verkeersweg.

Achterin dit boekje vindt u een plattegrond. Daarop kunt u in één oogopslag zien, waar zich in Klein Zwitserland bezienswaardigheden bevinden. De bezienswaardigheden waar deze wandeling langs voert, worden in dit boekje beschreven; de legenda verwijst naar de juist pagina.

VEEL PLEZIER!

Klein Zwitserland

Klein Zwitserland. Geen idee wie deze naam verzonnen heeft. Maar het is niet moeilijk om te bedenken waarom dit stukje van de stad juist deze naam gekregen heeft: dit bos ligt boven op de Amersfoortse Berg!

Het ontstaan van 'De Berg'

De hoogteverschillen die dit gebied kenmerken zijn vooral ontstaan in de voorlaatste ijstijd (200.000 - 125.000 v. Chr.). Gletsjertongen vanuit het noorden drongen toen steeds verder landinwaarts. Onder druk van deze grote en zware ijslobben werd de grond omhoog gestuwd en er ontstonden langgerekte heuvelrijen. De Utrechtse Heuvelrug is zo'n stuwwal. De ijsmassa stuwde de grond hier tientallen meters omhoog. Het hoogste punt ontstond op de Leusderhei (55 m). Maar ook de Amersfoortse Berg mag er zijn. Berekend vanaf het Nieuw Amsterdams Peil meet deze berg nu 42,5 meter. Vlak na de voorlaatste ijstijd moet hij vele

meters hoger zijn geweest en een werkelijk prachtig uitzicht hebben geboden over de toen nabije ... zee! Door het smelten van die enorme ijsmassa, veranderde de Gelderse Vallei namelijk in een binnenzee. Ook het water liet zijn sporen na. Hier in de buurt zijn fossielen gevonden van schelpen. Dezelfde soorten die we nu kunnen vinden op de stranden van Zuid-Frankrijk. Het klimaat in Nederland moet indertijd dus bijzonder aangenaam zijn geweest!

Na deze warme periode volgde de laatste ijstijd (90.000 - 10.000 v. Chr.). In deze ijstijd was geen sprake van grote ijsmassa's die het land bedekten. Wel was de bodem permanent bevroren. Vrijwel niets kon groeien en de wind kreeg vrij spel... Zand van de Utrechtse Heuvelrug werd de Gelderse Vallei ingeblazen, waardoor de heuvels minder hoog werden en de vallei werd opgehoogd. Het hoogteverschil van nu is dus veel kleiner dan vlak na de voorlaatste ijstijd.

1

Watertoren

De watertoren van Amersfoort stamt uit 1912. In dat jaar besloot de gemeente een eigen waterleidingbedrijf op te zetten. Men wilde niet langer afhankelijk zijn van de Utrechtse Waterleiding Maatschappij, die al vanaf 1890 de stad voorzag van water uit Soesterberg. Aan het ontwerp van de toren werden destijds strenge esthetische eisen gesteld. In Amersfoort wilde men een rechte, strakke toren en niet zo'n toren met een 'waterhoofd'. De meeste watertorens hebben dat wel, want het water-

reservoir dat voor voldoende druk op het waterleidingnet moet zorgen, zit bijna altijd boven in de toren. Maar doordat men hier een toren boven op de berg kon bouwen, kon men het waterreservoir hier laag boven de grond plaatsen. De toren is 19 meter hoog. Het op een staalconstructie rustende waterreservoir, ontworpen door de Duitse professor Intze, heeft een inhoud van 700.000 liter. De buitenmuur staat er als een losse mantel omheen. In de loop der jaren is balustrade rond het dak verdwenen. Ook is een deel van de ramen dicht gemetseld. Maar de nog steeds in bedrijf zijnde watertoren, blijft een toren om trots op te zijn.

2 Galgenberg

Als u vanaf de watertoren rechtsaf de groene paaltjes volgt, ziet u al snel een heuveltje: de Galgenberg. De heuvel kreeg die lugubere naam niet zomaar... Van ongeveer 1550 tot 1809 heeft hier inderdaad een galg gestaan. Toch is er aan die galg waarschijnlijk nooit een levend iemand opgehangen. De terechtstellingen vonden plaats op de Hof: een van de pleinen van de Amersfoortse binnenstad. Daar stond in die tijd het schavot. Zodra een terechtgestelde was overleden, werd het stoffelijk overschot via de Dievenweg (nu Vondellaan) vervoerd naar de Galgenberg. Als afschrikwekkend voorbeeld werd het lijk daar tentoongesteld. Bungelend aan de galg of vastgebonden aan een rad, met het afgehakte hoofd op een spies ernaast... Pas als de vogels het vlees hadden weggepikt konden de beenderen in de knekelput rust vinden. De zeven lindebomen die in een cirkel boven op de Galgenberg staan, zijn vele jaren later geplant. Maar toch moet hun aanwezigheid iets te maken hebben met het gruwelijke verleden van deze plek... Zeven is een heilig getal en een linde lijkt bij uitstek geschikt om kwaad ongedaan te maken en liefde te symboliseren. Het blad van deze boom heeft immers de vorm van een hart. Ook in een legende wordt een duidelijk verband gelegd tussen het verleden en de bomen. Door een vloek die een onschuldig veroordeelde ooit over deze plek heeft uitgesproken, zal een van deze lindes altijd wijnend zijn...

Het blad van de linde heeft de vorm van een hart...

3 Paddenpoel

Tot 1999 was de vijver van het Bergpaviljoen een belangrijke voortplantingsplek voor padden en bruine kikkers. Voor veel verliefde padden bleek de J.P. Heijelaan echter een niet te overwinnen hindernis. Elke lente opnieuw vonden men platgereden padden. Om de dood van nog meer padden te voorkomen, is aan het eind van de vorige eeuw een paddenpoel aangelegd. De padden en bruine kikkers hebben deze poel inmiddels ontdekt. Tijdens de paddentrek kan het haast niet anders, of u ontmoet hier in de buurt verliefd voortspringende wezens. Om zich voort te kunnen planten, trekken padden namelijk in het vroege voorjaar naar het water.

Beatrixplantsoen

Het gebouwencomplex in dit plantsoen staat er vanaf 1908. W.C. van Metzelaar uit Den Haag was de architect. Hij ontwierp de gebouwen in opdracht van het rijk: in het kader van de Kinderwetten uit 1905 was een opvoedingsgesticht voor jongens nodig. Metzelaar bedacht een plechtig, groen voorplein, dat aan weerszijden wordt geflankeerd door drie dubbele witte villa's voor het onderwyzend personeel. Prachtige lindebomen omzomen het middenterrein. Vlak voor het hoofdgebouw, waarin ontspoorde jongens onderworpen werden aan een 'tuchtig' heropvoeding-programma, staan nog twee huizen. De linkerwoning was die van de directeur; in de rechterwoning woonde de adjunct-directeur. De huizen van dit gebouwencomplex vormen nu, samen met de op het achterterrein gebouwde nieuwbouw, een chique villawijk. Ook in het hoofdgebouw zijn dure koop-appartementen gevestigd. Toch wonen in dit gedeelte van Amersfoort niet alleen kapitaalkrachtigen. Ook de bosuil en de groene specht zijn bewoners van dit stukje stad.

Wie op een winteravond dit bos ingaat, kan het oehoe van de bosuil haast niet mislopen. Een zeldzame ervaring, want in heel Amersfoort wonen nog maar een stuk of zes uilenparen. Om de groene specht te kunnen horen, moet men juist overdag zijn oor in dit bos te luisteren leggen. Met een beetje geluk hoor je dan een soort lachend geluid: de

Bosuil

Groene specht

bijnaam van deze vogel is niet voor niets de lachende specht!

Op bomen roffelen` doet deze specht maar zelden. Hij zoekt zijn voedsel vooral op de grond. Bosmieren vormen waardevol voedsel en gelukkig voor de specht èn ons komen die hier veelvuldig voor.

5 Belgenmonument

In de Eerste Wereldoorlog zochten veel Belgen in het neutrale Nederland een veilig heenkomen. Ze werden ondergebracht in vluchtelingenkampen in Zeist en Amersfoort. Als dank voor de gastvrijheid bouwden de Belgen tijdens hun verblijf dit monument. De Belgische architect Huib Hoste ontwierp het, in nauwe samenwerking met Louis Swaelmen. Deze tuinarchitect wilde het karakteristieke van deze streek niet schenden. Van de hier spontaan groeiende heide en struikheide componeerde hij iets prachtigs. Vóór de Tweede Wereldoorlog was deze plek een drukbezochte toeristische attractie. Dat kwam niet alleen door de indrukwekkende bouwsels en de zo mooi aangelegd tuin... Vanaf de galerij had men toen werkelijk een adembenemend uitzicht op de Zuiderzee. Een grootscheepse restauratie van het monument

is onlangs voltooid en ook de tuin is in haar oorspronkelijke staat teruggebracht. Het middenvak, waarin de hei nog moet opkomen, wordt nu omzoomd door taxushagen. In volle glorie prijkt dit monument nu boven op de Amersfoortse Berg. Liefhebbers van monumentale gebouwen en tuinen kunnen er hun hart ophalen. Evenals overigens muzikliefhebbers... In 1967 is in de middelste toren van het hoofgebouw een oefencarillon geplaatst. Studenten maken daar graag gebruik van. In Amersfoort is namelijk de enige Nederlandse Beiaardschool gehuisvest.

Het Belgenmonument

6

Stichtse Rotonde

Vol trots legde men hier in het begin van de jaren zestig een rotonde aan, die net zo groot was als de binnenstad van Amersfoort. Autoliefhebbers kunnen zich nu dagelijks verga-
pen aan het voorbijrazende verkeer. Maar ook voor natuur-
liefhebbers heeft de Stichtse Rotonde iets leuks in petto. De
heide die hier van oorsprong groeit, is namelijk nog steeds
nadrukkelijk aanwezig. Heide vormt een zogenaamd halfna-
tuurlijk landschap: als er niets aan het beheer wordt gedaan,
verandert het in bos. Gelukkig is het beheer rond de Stichtse
Rotonde gericht op behoud van de heide. Niettemin is het
uitzicht van nu niet meer te vergelijken met de prachtige ver-
gezichten die je hier rond 1900 had... Toen zag je in het noor-
den de Zuiderzee liggen en had je aan de andere kant een
prachtig uitzicht over de Gelderse Vallei. Nu ziet u waar-
schijnlijk vooral de drukke Utrechtseweg, die u over moet
steken om deze rondwandeling te kunnen vervolgen.

7

Meerstammige bomen

Langs het fietspad vindt u vooral Amerikaanse eiken. Veel van deze bomen hebben meerdere stammen of een rare kronkel in hun stam. De rare vormen en de meerdere stam-
men zijn ontstaan doordat men vroeger flink in dit bos gehakt heeft. Voordat we steenkool, petroleum en gas kenden, was eikenhout immers een belangrijke brandstof. Bovendien bewerkte men het harde eikenhout graag tot stevige boeren-
gereedschappen. Rondom Amers-
foort waren er tot na de Tweede

Amerikaanse eik

Wereldoorlog uitgestrekte eikenhakhoutvelden. Met korte tussenpozen hakte men het hout van de boomstronken. Jong hout brandt immers het felst en in de stad, waar toentertijd vele bakkerijen en brouwerijen waren, werden heel wat vuurtjes gestookt. De eikenhakhoutvelden werden ook gebruikt voor de winning van eek. Deze uit de boomschors gewonnen stof was nodig om dierenhuiden tot leer te kunnen bewerken. Door de komst van andere brandstoffen en de import van looistoffen uit Zuid Amerika, verloren de eikenhakhoutvelden hun economische waarde. Daardoor verloren we ook natuurwaarde... Mossen, korstmossen en interessante insecten, zoals bijvoorbeeld het vliegend hert, voelen zich namelijk heel goed thuis op de stronk van een afgehakte eikenboom. Het soortenarme eiken-berkenbos waar u nu doorheen loopt, is kenmerkend voor de voedselarme gronden van de Utrechtse Heuvelrug. De zogenaamde 'boomlaag' van dit type bos is vrij gesloten: de kruinen van de bomen raken

Zomereik

Wintereik

Wilde lijsterbessen

elkaar, want de bomen groeien dicht naast elkaar. Tussen de zomereiken en de berken met hun witte stam, groeien wilde lijsterbessen, die aan hun oranje bessen makkelijk zijn te herkennen. Ook de geïmporteerde Amerikaanse eik heeft zich in dit type bos een plaatsje veroverd.

8 Zwerfsteen

Op één van de heuveltjes vlakbij de uitnodigende picknick-tafels, ligt een zwerfkei die door het opdringende ijs van de voorlaatste ijstijd helemaal vanaf Scandinavië, naar deze plek is gevoerd. Het is wel even zoeken, want deze witte steen is minder groot dan de indrukwekkende zwerfkei die we als de Amersfoortse Kei kennen. Als een soort traptree ligt deze zwerfsteen verscholen aan de rand van een smal paadje, dat de heuvel opleidt. Vermoedelijk is het nu al opgevallen dat de padenstructuur in dit gedeelte van Klein Zwitserland heel

anders is. Lopen de paden elders bijna overal recht, hier krioelt het van de rondslingerende paadjes, die langs romantisch verscholen bruggetjes en verrassende groene grasveldjes leiden. Dit gedeelte van het park moet ergens tussen 1920 en 1930, toen de romantische Engelse landschapstijl in de mode was, zijn aangelegd.

Op vroege topografische kaarten zijn veel meer bruggetjes en trappetjes te zien, maar door gebrek aan onderhoud zijn die in de loop der tijd verloren gegaan. Het is onbekend wie dit deel van Klein Zwitserland heeft ontworpen. Evenmin weten we waarom dit parkachtige gedeelte destijds is aangelegd. Er gaan verhalen dat het een werkverschaffingsproject is geweest. Maar het is ook goed mogelijk dat het 'gewoon' de tuin was die hoorde bij het toentertijd zeer chique Bergpaviljoen.

Het hoogste punt van Amersfoort is niet alleen een geschikte plek voor een watertoren en een antennemast. Bomen en struiken die meer voeding wensen dan de arme zandgrond te bieden heeft, tieren hier welig. Dat komt omdat de bodem hier vrij veel voeding bevat. Erosie heeft het hoogste punt van de ooit ontstane stuwwal namelijk weer afgevlakt, waardoor rijkere bodemlagen aan de oppervlakte

Vlierbloesem

zijn komen te liggen. De vegetatiestructuur in dit gedeelte van Klein Zwitserland is dan ook goed ontwikkeld. Als u naar de bomen kijkt, ziet u dat de boomlaag gesloten en soortenrijk is: u ziet vrij dicht op elkaar staande zomereiken, esdoorns en beuken. De onder de boomlaag gelegen struiklaag is eveneens vol en gevarieerd. Naast de lijsterbes en de Amerikaanse vogelkers, ziet u ook de gewone vlier en de bergvlier. Ook op de bodem, waar de zogeheten kruidlaag zich bevindt, treft u veel verschillende soorten planten aan. Het hele jaar door zorgen zij voor kleine verrassingen. In de maand mei kunt u zich hier bijvoorbeeld laten bedwelmen door de geur van lelietjes van dalen. Gedurende de zomer kunt u zich vergapen aan vlinders die altijd graag een bezoek brengen aan de grote brandnetel of u verwonderen over de met veel kracht openspringende zaden van het kleine springzaad. En of dat alles nog niet genoeg is, trakteert de klimop u gedurende het hele jaar op een prachtig groen uitzicht!

9 Grafheuvel

Hoe hoger een heuvel, hoe dichterbij de hemel... Een heuvel is dan ook een uitgelezen plek voor religieuze rituelen. Vandaar dat u er vaak kerken, kloosters en begraafplaatsen ziet. Lang geleden waren heuvels ook vaak het middelpunt van magische zonne-, maan- en seizoensfeesten. Om de zon en maan te helpen met het vinden van de juiste baan om de aarde, liep men in plechtige processies om een heuvel heen. Het godenbeeld voorop; pronkend op een schip op wielen of op een andersoortig versierde kar. Of er ook rondom de Amersfoortse Berg dit soort optochten zijn gehouden, weten we niet. Maar uit het feit dat vlak voor de ingang van het ziekenhuis een grafheuvel verscholen ligt, leiden we wel af dat ook deze heuvel vroeger een bijzondere plek is geweest. Wie het niet weet, loopt zo aan de grafheuvel voorbij... De uit pluggen opgebouwde heuvel is niet meer zo hoog als hij vroeger was. Bovendien stonden er op de heuvel oorspronkelijk tien indrukwekkende, in een ovaal geplante beuken. Maar storm en dodelijke schimmelinfecties velden er vier. Archeologen hebben deze prehistorische grafheuvel uitvoerig onderzocht. Maar van het oorspronkelijke graf is niets teruggevonden. Wel vond men sporen waaruit blijkt dat de heuvel later nogmaals als graf is gebruikt. Men trof er de resten aan van gecremeerde doden en scherven van urnen uit de vroegere ijzertijd (700 - 500 voor Chr.).

*Beukenootjes
en -bladeren*

Bergpaviljoen

Op het terras van dit in 1929 gebouwde paviljoen staat een prachtige groep bomen. Het zijn allemaal verschillende soorten eiken: wintereiken, zomereiken en spontaan ontstane kruisingen uit deze twee eikensoorten. Wintereiken zie je in Nederland niet meer zo heel erg veel. Een zomereik produceert nu eenmaal meer en vaker eikels. Reden om ook in de aanplant vaker voor zomereiken te kiezen, want eikels vormen waardevol voedsel voor varkens.

Groeiden er vroeger op de eikenhakhoutvelden van de Veluwe nog volop wintereiken, in de loop van de tijd werden ze verdrongen door zomereiken. Het verschil tussen een zomer- en een wintereik kun je duidelijk zien. Het blad van de wintereik heeft wél een steeltje, de eikel juist niet. Bij de zomereik is het net andersom: het blad moet het zonder steeltje doen, terwijl de eikel juist wel een steeltje heeft.

Blad zomereik

*Blad
amerikaanse eik*

Blad wintereik

Zomerschoon

De in dit boekje beschreven rondwandeling is in mei 2000 uitgezet door de sector SOB van de gemeente Amersfoort en de gemeenteraadsfractie van Groen Links. Ze deden dit in het kader van 'Zomerschoon'; een jaarlijks terugkerende Amersfoortse actie om het wonen in deze stad nòg mooier, nòg veiliger en nòg gezelliger te maken.

Meer informatie over Zomerschoon?

Klik op www.zomerschoon.nl

Amersfoort

stad met een hart
groen

Dit is het eerste deel uit de serie
“Natuurwandelingen in en om Amersfoort”.
Mooie beschrijvingen van niet al te lange
wandelingen die u vlak in de buurt kunt maken.

Reeds verschenen:

1 Klein Zwitserland

Natuur en cultuur op de Amersfoortse Berg

2 Legendes

Verhalen over planten en bomen op landgoed
“Den Treek” (door IVN Amersfoort en omgeving)

3 Landgoed Schothorst

Natuur en historie in Stadspark Schothorst

4 Van Monnikendam tot Tripmadam

Wandeling langs muurbegroeiingen en
historische plekjes in de oude binnenstad

5 Park Randenbroek

Een wandeling met aandacht voor natuur,
cultuur en historie (door IVN Amersfoort e.o.)

6 Eem- en duinpad

Natuur en historie tussen Amersfoort en Soest

Heeft u ideeën voor een dergelijke wandeling?
Uw suggesties zijn zeer welkom! Meld ze bij:

Centrum voor Natuur en Milieu Educatie

Landgoed Schothorst

Schothorsterlaan 21

3822 NA Amersfoort

tel. 033 - 46 952 00

e-mail: cnme@amersfoort.nl

De openingstijden zijn als volgt:

Centrum voor Natuur en Milieu Educatie

Dinsdag, donderdag en vrijdag van

15.00-17.00 uur.

Woensdag en zondag van 13.00-17.00 uur.

Van mei t/m september ook op zaterdag van

13.00-17.00 uur. Maandag gesloten.

Bezienswaardigheden/ Aandachtspunten:

1. Watertoren
2. Galgenberg
3. Paddenpoel
4. Beatrixplantsoen
5. Belgenmonument
6. Stichtse Rotonde
7. Meerstammige bomen
8. Zwerfsteen
9. Grafheuvel
10. Bergpaviljoen

Ook de moeite waard:

- A. Villa Amerberg (1918) met
tuin (1927, D.F. Tersteeg)
- B. De wachter
(H.Th. Wijdeveld, 1927)
- c. J.P. Heyelaan 6
(H.F. Symons, 1927)

Met de bus?

Neem lijn 3, 4 en 56
(halte Ziekenhuis Eemland
'De Lichtenberg')

Colofon

Uitgave

Gemeente Amersfoort
Postbus 4000
3800 EA Amersfoort

Route en tekst

Gerrit Visscher
Renée van Assema

Beheer route

Gemeenteraadsfractie Groen Links

Plattegrond

Hannah Golterman

Tekstbewerking en correctie

Dini Teunis
Piet Franssen

Fotografie

Kikkerfoto - Melis Burger
Overige foto's - Johan Evers

Vormgeving en druk

Coers en Roest ontwerpers bno / drukkers te Arnhem